

omdat dan het thema van het boek, de onderscheiden standpunten van de persorganen, beter was uitgekomen.

Dit neemt niet weg, dat de auteur een nuttig werk heeft verricht, want inderdaad was aan deze periodieken in verband met het nationaal-socialisme nog nauwelijks aandacht besteed. Van Bennekom heeft interessante gegevens gevonden, die het historisch beeld nuanceren. *De Waarheidsvriend* was het orgaan van het deel van de Gereformeerde Bond dat grensverkeer onderhield met de kuypertiaanse wereld (vooral in de ARP), en nam mede om deze reden een afwijzend standpunt in tegenover het nationaal-socialisme. Het *Gereformeerd Weekblad* deelde dit standpunt tot 1935, het jaar waarin zijn redacteur Hugo Visscher een pro-Duitse koers ging varen. Visscher besloot hiertoe volgens de auteur op pragmatische gronden, maar hij laat doorschemeren, dat hij geen grip heeft gekregen op deze merkwaardige figuur. In een bijlage roept hij de hulp van I. Schöffers in om het beeld te verhelderen. Dat van hem geen nadere toelichting op de motieven van deze 'calvinist op eigen houtje' kon worden verwacht, had Van Bennekom reeds moeten concluderen uit de geciteerde opmerking van Schöffers, dat art. 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis in Dordrecht is opgesteld. In *De Wekker* werd het nationaal-socialisme categorisch afgewezen, terwijl *De Saambinder* weinig aandacht besteedde aan de politieke en ideologische ontwikkelingen in Duitsland en Nederland.

De belangrijkste conclusie van Van Bennekom is, dat in de historische literatuur te weinig is gerekend met het feit, dat meerdere richtingen in de Gereformeerde Bond vertegenwoordigd waren, en dat ten gevolge hiervan het standpunt van Hugo Visscher ten onrechte als het standpunt van de Bond werd aangemerkt.

Van Bennekoms opmerking, dat theocratische noties een goede doordenking van de verhouding van de kerk tot de democratische staat verhinderden, had ik graag toegelicht gezien, evenals zijn opmerking, dat de 'verering voor de Afscheiding' immuun maakte voor het nationaal-socialisme (pag. 130). Met betrekking tot het standpunt van *De Wekker* en *De Waarheidsvriend* had hij ook andere dan theologische factoren in rekening moeten brengen, zoals de doorwerking van het antirevolutionaire gedachtengoed in deze kringen.

G. Harinck

C. Blenk, *Kerk- en Wereldgeschiedenis van de 20e eeuw*. J.H. Kok, Kampen 1988, 208 blz. 22 ill., paperback f 40,50.

In dit boek wordt een lofwaardige poging ondernomen, een beknopt overzicht te bieden van de algemene geschiedenis sinds de eerste wereldoorlog, teneinde daardoor de contemporaine kerkgeschiedenis in de juiste context te plaatsen. De titels van de acht hoofdstukken illustreren duidelijk hoe de auteur zijn taak heeft opgevat. Zij luiden: De Eerste Wereldoorlog, de Volkenbond en de Sovjet-Unie, ontwakend Azië, Hitler-Duitsland en de